

עין יצחק

פינת ההלכה של ערב שבת
מאת מרן הראשון לציון
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
נשיא בית הדין הרבני הגדול
ובעל ה'ילקוט יוסף'

פר' וארא תשע"ח | גליון מס' 69

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי, הרב מרדכי גור

מנגינות נכרים בתפילה

בתכלית השלמות, שכך נאמר 'בנבל עשור זמרו לו', כלומר, בכל מאמצי הכח, זאת היתה לי לחבר רוב השירים שלי על פי ניגוני הערבים, לפי שהם מגביהים קולם ומנעימים את שירתם יותר מזולתם. ואמנם ראיתי קצת חכמים שמתאוננים רע על המחברים שירות ותשבחות לה' יתברך על פי ניגונים אשר לא מבני ישראל המה, אולם אין הדין עמם, כי אין בכך כלום", וכן הסכים להלכה רבי אברהם אלקלעי בספר זכור לאברהם (מערכת קדיש).

מעשה רב

ובאמת שמעשה רב בכמה גאוני ישראל בדורות האחרונים שחיברו שירות ותשבחות על פי הלחן של מנגינות שירי עגבים, ומהם שירי הבקשות עצמם הנאמרים כיום בכל ליל שבת ברוב קהל ועדה בבתי הכנסת של הספרדים ועדות המזרח בארץ ובתפוצות הגולה אשר יסודתם בהררי קודש, וחוברו על ידי הגאונים רבי שלמה לניאדו, מחבר שו"ת 'בית דינו של שלמה', ורבי אברהם ענתבי, מחבר 'יושב אהלים' ועוד, ורבי מרדכי לבטון, מחבר ספר 'נוכח השלחן' ועוד, ורבי מרדכי עבאדי, מחבר ספר 'מעין גנים', וכהנה וכהנה רבנים גאונים גדולים ועצומים בתורה, והבקשות והפיוטים האלו חוברו על פי הלחן של שירי עגבים של הערבים, כי במשך השנים הציבור כבר אינו מכיר את מילות השירים הללו, אלא רק את המנגינה הנעימה, והעיברו מן הטומאה אל הקדושה.

וגם בדור האחרון היו תלמידי חכמים צדיקים וחסידים, שהיה להם קול נעים, כמו חכם נתן סאלם, וכן רבי בן ציון אטון, ועוד כמה חכמים שהתפללו בנעימה מזרחית, ובהרכבת מנגינות של שירי עגבים בקטעים מסויימים שבתפלה ובקדיש ובקדושה, ולקחו מזמרת הארץ בידם, לשורר לה' יתברך הבוחר בשירי זמרה, בנועם שיח סוד שרפי קודש. ולב הקהל נמשך אחריהם בדחילו ורחימו בשמחה וטוב לבב בתודה ובקול זמרה, אשרי העם שככה לו.

מנגינות נעימות לתפילה

וכבר כתב בספר חסידים (סימן קנח): "כשאתה מתפלל אמור ברכות התפלה בניגון הנעים והמתוק שבעיניך, ובזה ימשך לבך אחר מוצא פיך, ובבקשה ותחנה בניגון המושך את הלב, ולשבח ולהודות בניגון המשמח את הלב למען ימלא לבך אהבה ושמחה בעבודת ה' יתברך". כל האיסור הוא אם מעבירים שירים אלו שאנשים מכירים

שאלה: שליח צבור שנוהג להרכיב מנגינה של איזה שיר בקדיש או בקדושה, או בשאר קטעי תפלה, כגון: 'נשמת כל חי', 'שמחים בצאתם וכדו', האם מותר לו לאמנם במנגינת שירי גויים?

תשובה: בודאי שעל כל שליח ציבור וחזן להעדיף לחן של שירי הקודש, כגון בקשות ופזמונים הידועים לקהל, ולא לחן של שירי עגבים ושירים חילוניים, אפילו שחלק משירי הקודש שלנו בעבר היו שירי עגבים קדומים, אבל במשך השנים נשתכחו המילים של השפה הערבית ויצאו לגמרי מרשות סיטרא אחרא ונכנסו לשירי הקודש, אבל אם המילים של השירים עדיין ידועים לציבור ויכולים להיזכר מהם, ימנע מלנגנם בקדיש וכד' אלא כמנגינות הבקשות והפזמונים הידועים לקהל.

מקור הדברים הוא רבי יהודה החסיד בספר חסידים (סימן תשסח) שכתב שמי שקולו נעים יזהר שלא יזמר ניגוני נוכרים, כי עבירה היא, ולא ניתן לו קול נעים אלא לשבח לבורא יתברך ולא לעבירה. וכנראה כוונתו שאומר שירי הגויים עם המילים שלהם, שהם שירי עגבים, אבל לא כשאומר קדיש וכדו' במנגינה זאת, וכיו"ב כתב בשו"ת הרי"ף (סימן רפא) שליח צבור שמרנן בפיו שירי ישמעאלים ומוציא מפיו דברי נבלה מסלקין אותו ממשרתו, ועליו ועל כיוצא בו נאמר 'נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה', והובא להלכה בספר אורחות חיים הלכות תפלה (אות עח), וכן בספר כל בו, וכן פסקו הרמ"א (סימן נג סעיף כה), וכן הרדב"ז בתשובה (חלק ב סימן תתט), אבל לומר שירי קודש ופזמונים במנגינה שחברה בלחן של שירי עגבים, נראה שאין בזה איסור כלל, ולא על זה התכוון בספר חסידים.

אמנם הגאון רבי מסעוד רקח - מגדולי רבני מרוקו - בספר מעשה רוקח (פרק ח' מהלכות תפלה יא) הבין ככוונת רבי יהודה החסיד בספר חסידים שאפילו כשהשיר מצד עצמו יהיה קודש, ניגון הנוכרים תמיד לעולם ועד אסור, כי הכניס הטינופת במקום הקדושה, ונסתייע מלשון הגאון רבי מנחם די לונזאנו בספר שתי ידות. אולם מרן החיד"א בספר ברכי יוסף (סימן תקס) כתב שמה שאוסר המעשה רוקח לשורר פיוטים וקדיש וקדושה בלחן של שירי עגבים ונוכרים, והסתייע מדברי הגאון מהר"ם די לונזאנו, נעלם מעינו הבדולח מה שכתב הגאון מהר"ם די לונזאנו עצמו בספר שתי ידות (דף קמב ע"א) "ולפי שהשיר והשבח להשם יתברך ראוי שיהיה

שגם שירים אלה נוסדו על לחן של שירי עגבים, כיון שברבות הימים נשכחו המילים של שירי עגבים, ונשארו במקומם שירי קודש, וכבר יצאו מרשות הסטרא אחרא ועברו לסטרא דקדושה, הכי עדיף טפי, אבל מעיקר הדין מותר.

* * *

אריכות יתירה

יש להזהיר את החזנים בלשון עדינה, לשון של זהוריי"ת, שלא להאריך יותר מדי בתיבה מסויימת מהתפלה או בקדיש ובקדושה, להשלים משקל המנגינה, מפני שעל ידי כך אותה מלה מאבדת את משמעותה לרוב האריכות, וכל יתר כנטול דמי. וכמו שאמרו כיוצא בזה בברכות (דף מז ע"א) "כל העונה אמן יותר מדי, אינו אלא טועה", וכתבו התוספות, שהטעם שאין להאריך באמן הרבה לפי שאין קריאת התיבה כמשמעה כשמאריך בה יותר מדי. וכן נפסק בשלחן ערוך (סימן קכד סעיף ח), ועל כגון זה נאמר: 'ויאמר לקוצרים ה' עמכם', 'וברנה יקצורו', לא להאריך יותר מדי.

הפסקת תיבה ע"י נשימה

וכל שכן כשמאריך באמצע התיבה, כשעדיין לא נשלמה, וכמו שאמרו בברכות (דף יג:) בדין המאריך ב'אחד' של קריאת שמע, שזה מאבד את משמעות המילה, וכן פסק בשלחן ערוך (סימן סא סעיף ו). וגם אין להפסיק בנשימה באמצע התיבה, בגלל אריכות הנגינה, שעל ידי כך נחלקת התיבה לשתיים, ומאבדת לגמרי את משמעותה, וכבר התמרמר על זה הגאון בעל נודע ביהודה מהדורא קמא (חלק אורח חיים סימן ב), על החזנים אשר זה דרכם כסל למו, שבעבור השמעת קול נגינתם משברים כל מלה לשברי שברים, ודברים אינם נשמעים רק קול ושוברו עמו. וכן בשו"ת בית יעקב (סימן כב) העיר בכל זה בנידון שליח צבור המקרא לכהנים ברכת כהנים, 'ברכך' וכו', שלא יאריך אלא בסוף התיבה, ולא באמצעה, וכן יש ליזהר שלא לנשום באמצע התיבה ולחלק אותה לשתיים כשמאריך בה בניגון. וכן החזנים שמנגנים בקדיש וקדושה וכיוצא בזה צריכים להזהר שלא לחלק תיבה אחת לשתיים על ידי אריכות נגינתם.

אמן חטופה

וכן יש להזהיר את שליחי הציבור שלא להאריך בניגון בתיבה אחרונה של כל פיסקא מהקדיש, מפני שחלק מהקהל מקדימים לענות אמן בעודו ממשיך בניגון ולא סיים התיבה, ויש בזה משום אמן חטופה, לפירוש אחד המובא בשלחן ערוך (סימן קכד סעיף ח) שכל זמן שהחזן מאריך בניגון הרי הוא בכלל הברכה עצמה, ולכן לא יאריכו בזה כדי שיענו מיד אמן ולא תהיה אמן חטופה.

את המילים שלהם, או שירים בסגנון גס, כי אנשים מיד נזכרים במילים של השירים הלא טובים. ומה שהיה לפני כמה דורות ונשתכח הדבר ומעבירים את השירים של הערבים למנגינות שלנו זה מותר.

האשכנזים, הרבה מהמנגינות שלהם מלפני דורות לקוחים מהכנסייה, ואצל הספרדים זה נלקח מהערבים, וגם יתכן שלפני דורות רבים המנגינות היו של היהודים, והערבים לקחו אותם מאתנו, ועכשיו אנחנו חוזרים ולוקחים בחזרה, וכן מנגינות האשכנזים. ולכן כל שלא נזכרים במילים, מותר להעביר שירים כאלו לקטעים בתפלה, כגון קדיש ונשמת כל חי וכיו"ב.

וידוע מה שכתב הרמב"ם (בפרק ח מהלכות לולב הלכה טו): שהשמחה בעבודת השם יתברך ובאהבתו בעשיית מצותיו, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחת מצוה זאת ראוי ליפרע ממנו, שנאמר בפרשת התוכחה 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך'. איזה עונש נאמר על מי שאינו עובד את הקב"ה מתוך שמחה, ולכן מה שנהגו בני עדות המזרח לחבר שירים ופזמונים בלחן של שירי ערבים לשורר ולזמר להשם יתברך במסיבות של חתן ובר מצוה ובמילה, ובשבתות וימים טובים, בשירים המיוסדים על פי לחן של שירים ערביים, אין לערער על כך, ויש להמליץ על כך "על ערביים" בתוכה תלינו כנורותינו". וכך העיד הגאון רבי ישראל משה חזן - אב"ד רודוס - בשו"ת 'כרך של רומי' (סימן א), שכן נהגו בארץ ישראל לנגן התפלות וקדישים וקדושות כולם על פי הלחן של ניגוני ערבים, ובטורקיה על פי מנגינות טורקיות, ובאדום על פי המנגינות שבארצותם, ואין להקפיד כי אם על תוכן המילים, וסיים: וגם אני נטפלת לייסד שירים ופיוטים על משקל שירי הערביים, וכמעט בלשון נופל על לשון, ועשיתי זאת להפיק רצון הגאון הראשון לציון רבי חיים אברהם גאגין זצ"ל.

ואמנם מדברי הגאון רבי חיים פלאג'י בספר כף החיים (סימן יג אות ו) מתבאר שאין דעתו נוחה משליחי צבור המנגנים קדיש וקדושה על פי המקאם בלחן של שירי נכרים, אולם נראה שהעיקר להלכה כפי המנהג הפשוט כדברי הזכור לאברהם והכרך של רומי שהתירו בזה, מאחר שכן עשו מעשה רב גדולי ישראל, וכן הסכים הגאון רבי אליהו חזן - אב"ד אלכסנדריא של מצרים - בשו"ת תעלומות לב (חלק ג' בליקוטים (דף צו ע"ב)). וכבר שאמרו בירושלמי (מעשר שני פרק ה' הלכה ב') שכל הלכה שהיא רופפת בידך, צא וראה מה הצבור נוהגים ונהוג כן.

ומכל מקום נראה שיש להש"צ להעדיף הרכבת המנגינות בקטעי התפלה בלחן של שירי קודש הידועים לקהל המתפללים, ואע"פ

'פינת ההלכה' של מרן הראשון לציון שליט"א משודרת בכל יום שישי בשעה 15:40 - 'כאן-מורשת' (90.5, 90.8, 92.5, 100.7)

ניתן להאזין גם בקו 'בית יצחק': 0772-660-880 בשידור חי וחוזר
לקבלת הגליון במייל: halcha3121@gmail.com | כל הזכויות שמורות
מוקדש לעילוי נשמת מרן רבינו עובדיה יוסף בן גורג'יה זצ"ל
להנצחות התקשרו: 05271-45-685 | קבלה מוכרת לצרכי מס לפי סעיף 46
ניתן לתרום גם בעמדות 'קהילות': 073-2757000 (מספרינו: 4497)